

Vývoj dětské řeči

krok za krokem

2., aktualizované a doplněné vydání

- Prevence poruch řeči
- Opožděný vývoj
- Lehká mozková dysfunkce a řeč
- Koktavost
- Logopedická péče

Dana Kutálková

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umisťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

PaedDr. Dana Kutálková

VÝVOJ DĚTSKÉ ŘEČI KROK ZA KROKEM
2., aktualizované a doplněné vydání

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 3880. publikaci

Odpovědný redaktor Zdeněk Kubín
Sazba a zlom Antonín Plicka
Návrh obálky Martina Bártová
Počet stran 136
Vydání 1., 2010

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2010
Cover Photo © Antonín Plicka

ISBN 978-80-247-3080-6 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-6830-4 (elektronická verze ve formátu)
© Grada Publishing, a.s. 2011

Obsah

Předmluva	7
1 Jak to obvykle bývá	9
Narodilo se miminko... ..	9
Dítě začíná mluvit	11
Období otázek	16
Blíží se škola	16
2 Prevence poruch řeči	21
Novorozenec	22
Do půl roku	23
Druhý půlrok	25
První slovo	27
Z monologu dialog	27
Obratnost mluvidel	29
Nosní mandle	31
Zpíváte si doma?	31
Pohádky	32
Období otázek	33
Koktavost	36
Po třetím roce	39
Blíží se škola	45
Jdeme k zápisu	47
První třída	49
3 Když se vyskytnou obtíže	51
Poruchy výslovnosti	51
Opožděný vývoj řeči	61
Koktavost	68

Lehká mozková dysfunkce a řeč	83
Dětské knížky, nebo příručky?	89
Kreslení a psaní	91
Vůbec ne na okraj	97
4 Logopedická péče	99
5 Pár praktických rad na konec	103
Mluvní vzor	105
Smysly	106
Motorika	111
Koordinace	114
Hlas	115
Dýchání	117
Rytmizace	119
Kresba	120
Slovní zásoba	122
Vyjadřovací pohotovost	124
Využití médií	125
Závěr	127
Doporučená literatura	133

Předmluva

Když jsem před několika lety nastoupila do logopedické ambulance na jednom velkém pražském sídlišti, byla jsem dost často zaskočena svéráznými výchovnými metodami některých rodičů, jejich představami o vývoji řeči a o výchově vůbec. Postupně jsem ale zjišťovala, že to, co na první pohled vypadá jako neochota, nezájem a někdy i nedostatek citu, je jen důsledek toho, že rodiče vědí málo nebo skoro nic o vývoji dítěte, o jeho psychologii a potřebách, a proto dělají z neznalosti jednu chybu za druhou.

Na začátku byly besedy a přednášky pro rodiče, postupně vyšla i řada článků v časopisech a novinách. A jak běžel čas, dorůstali sourozenci mých bývalých klientů, maminky je přiváděly a já často v různých obměnách slyšela: „Kdybych tenkrát věděla to, co vím dneska, mohlo být všechno daleko jednodušší.“ Proto vznikla tahle knížka.

Ráda bych poděkovala své rodině, která někdy pobaveně, někdy rezignovaně, ale v zásadě trpělivě čekala, až maminka dopíše tu knížku a zas jednou něco třeba upeče.

Jak to obyčejně bývá

1

~ *U dítěte je jednoduché předepsat neselhávající lék (ačkoliv je jednodušší to říci než udělat), že mladá matka by měla strávit většinu svého času hraním s dítětem; hry se mohou zdát bláznivé bláznům, ale jsou vhodnou výchovou v dětství.*

Konrad Lorenz

~ *Záhy se tedy mají otevírat smysly k pozorování věcí, ježto musí po celý život mnoho poznávat a konat...*

J. A. Komenský

„Na počátku bylo slovo...“ Řeč je schopnost, která je dána pouze člověku. Její rozvoj je těsně svázán s rozvojem myšlení. To, zda už dítě mluví a jak moc mluví, je proto častým námětem rozhovorů maminek na lavičkách v parku. První slovo je s napětím očekáváno celým příbuzenstvem a první větičky nejsou ani po dlouhých letech zapomenuty. Není sporu, že jde o věc důležitou, ale představy o tom, kdy vlastně má dítě začít mluvit, se často rozcházejí. Jak to tedy vlastně je?

Narodilo se miminko...

Novorozenec jí, spí a nahlas se zatím projevuje jenom pláčem. První křik, kterým většinou dítě ohlašuje svůj příchod na svět (může to být ale také kýchnutí), je zpočátku dost monotónní zvuk, který je podobný samohlásce „á“ a kolísá kolem základního tónu naší hudby, kolem komorního a.

Během prvních týdnů života **křik** neznamená, že dítěti něco schází. Je to **reflexní činnost**, směřující k budoucímu používání hlasu. Mezi dětmi jsou značné rozdíly. Některé skoro nepláčí a tráví krátký čas bdělosti pozorováním okolí nebo svých vlastních pěstiček, některé děti probrečí celé dny.

Okolí pokládá obvykle křik za projev nespokojenosti. Jakmile se dítě ozve, hned je někdo začne konejšit, houpat a pátrat po příčině nářku. To je v pořádku určitě nejméně prvního čtvrt roku, spíš ještě podstatně déle. Dítě svým narozením nedospěje skokem, **první týdny a měsíce života jsou pokračováním nejtěsnějšího soužití s maminkou**. Dítě potřebuje slyšet její hlas, vnímat tlukot jejího srdce. Jisté omezení pohybu (zavinovačkou, šátkem, ve kterém maminka dítě nosí, nebo náručí) vnímá jako jistotu – v bříše taky moc místa nebylo, to si pamatuje moc dobře a nic jiného zatím nezná. Teprve pomalu objevuje další prostor, další předměty, chutě a vůně. Moc novinek najednou přináší pocity nejistoty, strachu a dítě volá mámu, jak jinak než křikem. Křik novorozence tedy nemusí mít žádnou viditelnou příčinu – mokré plenky, hlad nebo žízeň. Až příliš často jde „jen“ o volání po přítomnosti někoho blízkého. V jeho náručí, která dává **pocit jistoty**, pak může postupně objevovat svět.

Koncem druhého měsíce se charakter dětského křiku mění. Kromě kňourání, které stále jako dřív začíná **měkkým hlasovým začátkem** (připomínajícím vzdáleně hlásku H), se objevuje i pláč, začínající tvrdě, ostře. Neurčitě kňourání postupně ubývá a je **nahrazeno spokojeným broukáním. Pláč s tvrdým hlasovým začátkem** (vzniká prudkým rozražením napjatých hlasivek) se stane signálem, že něco není v pořádku. Kojenec je sice bezbranný drobeček, ale brzo zjistí, že křik spolehlivě přivolá pomoc, a někdy tento fakt začne velmi cílevědomě využívat. Křik, který byl původně jen reflexním dějem, se během doby stane nástrojem vůle.

Období křiku pozvolna přechází do období broukání. Dítě si houká a přitom pohybuje mluvidly jako při sání nebo polykání, proud vzduchu rozráží sevřené rty nebo sliny nahromaděné v krku. Ozývají se pak různé zvuky, některé podobné hláskám či slabikám (např. ba, pa, grr a další).

Časem se naučí měnit i výšku hlasu, takže vzniká dojem prozpěvování.

Nejde zatím o vědomou činnost, ale o **pudovou hru s mluvidly**. Všechny děti na zeměkouli vydávají stejné zvuky, bez ohledu na světadíl a kulturu národa, pudově si broukají i děti od narození hluché. Během dalšího vývoje, kdy dítě začíná napodobovat nejen pohyb a grimasy, ale i slyšené zvuky, ztrácí se z repertoáru různé mlaskavé zvuky, které nejsou součástí mateřského jazyka (tyto zvuky, tzv. „clics“, existují pouze v jazycích některých primitivních národů Afriky a Austrálie).

Dítě už si nebrouká jen samo pro sebe, ale hlasovými projevy reaguje na své okolí. Přichází období **napodobivého žvatlání**. Další rozvoj řeči je závislý na tom, zda využijeme chuť dítěte k navazování kontaktů. Zatím není podstatné, co dítěti říkáme, jako spíš to, jak s dítětem mluvíme. Měli bychom s ním mluvit klidně, zřetelně, ne příliš nahlas. Nemusíme se vyhýbat zdrobnělinám, jistě by znělo divně, kdybychom říkali sedmi-měsíčnímu děcku: „*Teď ti dám kaši, pak ti obleču košili a půjdeš do postele.*“ Neměli bychom ale na dítě šišlat. Dětská schopnost napodobovat je totiž silnější, než si umíme představit, a mohli bychom nevědomky a nechtěně vytvořit základ pro některou z řečových poruch.

Postupně začíná dítě rozumět tomu, co mu povídáme. Zpočátku jsou to jednotlivá slova, vázaná na každodenní děje (jídlo, spaní), postupně začíná chápat i věty. Zatím nerozumí „slovo od slova“, reaguje spíš na melodii, gesta, na situaci. Umí-li dítě např. ukázat oči, na pokyn: „*Kde máš ouška?*“ ukáže zase na oči. Ke konci prvního roku dítě rozumí řadě výrazů, které se týkají jeho každodenního života, většinou reaguje i na jednoduché slovní výzvy. Např.: „*Ukaž, jak jsi veliký.*“ Jestliže ve druhé polovině roku dítě přestává žvatlat a nereaguje později na běžné slovní výzvy, je třeba ověřit, zda nejde o poruchu sluchu. Blíží se další důležité období.

Dítě začíná mluvit

První slovo zachytí rodiče obvykle **kolem prvního roku**. Někdy je zcela zřetelné, někdy mu rozumí jen maminka. Jen málokdy je to slovo máma. Nejčastěji jsou to citoslovce a slova zvukomalebná – *bum, ham, tůtů, pá, haf*. Méně často se jako první objeví slovo dvouslabičné (*auto, bába*).

Dítě má chuť „si povídat“. Je třeba toho využít. Pojmenovávat předměty, které dítě obklopují, na které si může sáhnout, které si může ochutnat. V této době už jsou položeny základy mateřského jazyka. Základy melodie, mimiky, gestikulace, základy používání hlasu.

Je čas na **první knížky** – leporela z tvrdých kartonů a omyvatelné skládací knížky. Dosud jsme se omezovali na popisování obrázku a chtěli jsme, aby nám na požádání dítě něco ukázalo. (*To je auto. Kde je auto?*) Nyní se už můžeme i zptat: *Co je to? Auto.*

Jednoslovné označení („haf“) zastupuje zatím větu. Podle toho, jak slabiku dítě vysloví, může znamenat: To je pes. Nebo: Ten pes štěká, slyším pejska apod. Je na dospělém, aby větu, kterou dítě vyjádřilo jedním výrazem s příslušným doprovodem melodie a gesta, doplnil (*haf! – ano, tam štěká pes*).

Kolem druhého roku už obvykle dítě mluví v jednoduchých větách.

Jsou ještě neobratné (*Táto, taň, patiti = řapy řapy: vstávej, půjdeme ven*), mívají někdy svérázný slovosled (*umejt luce, žíkala máma, ve vodě*), gramatické tvary si dítě tvoří analogicky na základě podobnosti (*půjdeme k dědečkovi a babičkovi*), některá slova dosti vytrvale komolí a „strefuje se“ do správných tvarů (kolik podob už mělo slovo lokomotiva) nebo vytváří slova nová, nemá-li po ruce správný výraz (*éro-lívanec* byl výraz pro vrtulník).

Pro toho, kdo se dítěti s radostí věnuje, je dětská řeč v období mezi druhým a třetím rokem věku zdrojem stálého potěšení. Skoro denně přibývají nové výrazy, nové říkanky, dítě často vyhledává příležitost k popovídání, dětské vyjadřování má svůj neopakovatelný půvab. I když nás už někdy bolí hlava, je dobře vydržen a trpělivě si s dítětem povídat. Další rozvoj řeči je závislý na tom, zda se dospělí budou dítěti věnovat, nebo zda se rozhovory omezí jen na povely, příkazy, zákazy a hubování.

Může se stát, že vývoj neprobíhá „podle pravidel“. Není třeba hned propagat panice. **Chlapci začínají dost často mluvit později než dívky**, slova se objeví někdy kolem druhého roku, i později. Někdy je určité opoždění vývoje řeči rodové, jindy zase po dlouho očekávaném prvním slově následují velmi rychle věty a vývoj se vyrovná.

Pokud se ale řeč dítěte do tří let nerozvíjí dostatečně, slovní zásoba se nerozšiřuje, nebo pokud dítě nejeví zájem o mluvní kontakt, je už třeba ověřit, zda jde jen o prodloužené období tzv. **fyzilogické nemluvnosti**, nebo zda má nedostatečný rozvoj řeči jinou příčinu.

Mezi dětmi jsou značné rozdíly nejen v tom, jak rychle se zvětšuje jejich slovní zásoba, ale i **ve schopnosti správně vyslovovat**. Zatímco některé dítě vyslovuje poměrně zřetelně od začátku, jiné mluví tak, že „mu není slovo rozumět“.

Nejčastěji se jako první objevují hlásky, které se tvoří pomocí rtů (P, B, M). I první žvatlání je často nejpodobnější slabikám *papa, baba*. Potíže nedělají obyčejně ani hlásky T, D, N, kdy se špička jazyka opírá o hrbol nad horními zuby. Hlávka T a D často také nahrazuje souhlásky K, G (*kamínek – tamínet*). Když už se dítě naučí některou hlásku, určitý čas ji ještě zaměňuje (*tolečto – kolečto – kolečko*).

Děti do tří let dost často neumějí také sykavky C, S, Z. I tyto hlásky bývají nejčastěji nahrazovány hláskou T (*husa – huta, tyntá nebo tynká – cinká*). Pro některé děti jsou velmi obtížné hlásky Č, Š, Ž. Nahrazují je obvykle hláskou Ť (*kočka číhá – toťta tíhá*) nebo je vynechávají (*šaty – aty*).

Během vývoje se sykavky neobjeví najednou, ale postupně. První bývá nejčastěji hlávka S (*čepice – těpice*). Vývoj výslovnosti je zcela individuální. Někdy dítě umí přesně C, S, Z a používá je i tam, kam patří Č, Š, Ž, jindy naopak (*sůl – šůl*), což rodiče většinou charakterizují jako šišlání. Často dítě zpočátku používá všude sykavky, které jsou zvukově někde na půl cesty mezi S a Š, a teprve během dalšího vývoje dojde k jejich odlišení.

Vezmeme-li v úvahu, že sykavky spolu s hláskou K patří k nejčastějším českým hláskám, pochopíme, proč je řeč malého dítěte, které všechny tyto hlásky nahrazuje zatím hláskou T, tak obtížně srozumitelná. Zkuste si např. „přeložit“ písničku Skákal pes přes oves, z první řádky zbude správně jen P, V a samohlásky.

A to jsme zdaleka nevyjmenovali všechna úskalí, která dítě ve věku kolem tří let překonává. Ť, Ď, Ň bývají často vyslovovány tvrdě (*hodinky – hodyn-*